

HİTİTLERİN TANRILARINI MEMNUN ETME YÖNTEMLERİ VE BUNUN HİTİT ARKEOLOJİSİNE YANSIMALARI¹

Özge AKDAĞ²

ÖZET

Anadolu'da birçok devlet kurulmuş, bu topraklar da çeşitli kavimler yaşamış ve yok olmuşlardır. Anadolu'da kurulup büyük bir medeniyet kuran Hititler, en bilinen ve en dikkat çekenlerin başında gelmektedir. Anadolu'da büyük bir uygarlık yaratan Hititler tanrılarını her alanda hayatlarına müdahil olarak görmüşlerdir. Dini inançları gereği tanrılarını insanlar gibi düşünen Hititler başlarına gelen her türlü kötü ya da iyi olayların tanrılardan ileri geldiğine inanmışlardır. Bunun sonucu olarak da tanrılarını memnun etmek adına çeşitli törenler, bayram törenleri, kült gezileri düzenlemişler ve bayramlarda, törenlerde tanrılar adına bazı ritüeller meydana getirmişlerdir. Tanrılarının içinde barınacağı kendilerinin de onlara rahat ibadet edebileceği pek çok tapınak inşa etmişlerdir. Pek çok kült görevlisi de tanrılar adına düzenlenen kült ve bayram törenlerinde ve tanrılar adına inşa edilen tapınaklarda görev yapmış, tanrılarının bakımından, tanrılara kurban sunulmasından, tanrılarının müzik ve dans ile eğlendirerek hoşnut olmasından sorumlu olmuştur.

Bu çalışmada Hitit dini inancı hakkında kısa bir bilgi verilerek, Hitit dini inancı içerisinde bayramlar, kült gezileri, bayram ritüelleri, tapınaklar ve kurban ritüelleri gibi tanrılarını memnun etme yöntemleri üzerinde durulmuş ve Hititlerdeki bu anlayışın arkeolojideki yansımaları Yazılıkaya örneğinden hareketle değerlendirilmiştir. Bir toplumun dini hakkında çalışmak, aslında o toplumu medeniyet, kültür, sosyal yaşam vs. gibi her açıdan anlayabilmeyi sağlayacak belki en kapsamlı çalışma alanıdır. Özellikle arkaik toplumlar için din hayatın vazgeçilmez bir parçası hatta hayatın kendisidir. Bu bakımdan ilkel insanın, hayata bakışını anlamak için tanrıya bakışını bilmenin büyük yararı olacaktır. Bu çalışmada Hitit dini inancının hem kendine has özellikleri hem de başka kültürlerden alınmış her türlü tanrı anlayışını Yazılıkaya tanrı tasvirleri bağlamında ele alınarak tarihi bir bakış açısı ile bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Din, Tanrı, Arkeoloji, Yazılıkaya

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Gazi Üniversitesi SBE Eskiçağ Tarihi ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, ozge_tasezen@hotmail.com

GİRİŞ

Din, insanlıkla doğmuş, gelişmiş ve daima insanoğluluyla birlikte varlığını devam ettirmiştir. Tarihte dini inançları olmayan bir topluma rastlanmak mümkün değildir. Bir toplumun dini hakkında çalışmak, aslında o toplumu medeniyet, kültür, sosyal alanlarda anlayabilmemizi sağlayacak en kapsamlı çalışma alanlarından birisidir. Özellikle eskiçağ toplumları için din hayatın vazgeçilmez unsuru olmuştur.³

Hitit devletinin başkenti Hattuşa’da yapılan düzenli kazılarla Hititlere ait pek çok metin ele geçirilmiştir. Sayıları otuz bine yaklaşan bu tabletlerin büyük bir kısmını dinsel metinlerin oluşturduğu göz önüne alındığında, Hititlerin dine ne kadar önem verdikleri anlaşılmaktadır. Zamanımıza ulaşan çivi yazılı belgelerden, Hitit dininin gelişmiş çok tanrılı bir devlet dini olduğu bilinmektedir. Hitit panteonu denince, öncelikle devlet dinini yani başkentte tanınan, saygı gören ve onlara tahsis edilmiş rahiplerle hizmet edilen tanrı ve tanrıçalar akla gelmelidir.⁴

Genel olarak Hitit panteonu homojen bir yapıya sahip değildir. Hititler Anadolu’ya Anadolu dışından bir yerden geldiklerinde⁵, yanlarında kendilerine ait tanrılarını getirmiş olmakla beraber, Anadolu’nun ve çevre kültürlerin dini inançlarından etkilenmiş, başkentte yarattıkları devlet panteonuna bu kültürlerin tanrı ve tanrıçalarını ilave etmişlerdir.⁶ Hititlerin Anadolu’da farklı kültürlerle bir arada yaşaması dinsel yaşamlarını da etkilemiş böylece pek çok kültürün etkisi ile oluşmuş politeist bir din meydana gelmiştir.

Farklı kültürlerle hükmeden Hititler siyasi birliği ve merkezi gücü sağlamak için diğer kültürlerden aldıkları tanrıları kendi panteonlarına dâhil etmişlerdir. Hitit panteonunda Hatti, Luvi, Pala, Sümer, Hurri, Asur, Babil ve Eski Hint kökenli tanrılar yer almaktadır.⁷ Bu süreçte özellikle Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya’da yaşayan Hurrilerin etkileri yoğun bir şekilde kendisini göstermiştir.⁸ Farklı toplumlardan alınarak kutsanan bazı tanrıların kökenlerini şu şekilde sıralayabiliriz; Taru/Wuruşema, Telepinu ve karısı Hatepinu, çocukları Mezzulla, torunları Zintuhi, salgın ve veba tanrısı Şulinkatte, Savaş Tanrısı Wurunkatte, Büyü Tanrıçası Katakzipuri Hatti kökenli tanrılarıdır.⁹ Teşup, Hepat, Şarruma, Şauşga Hurri kökenli, Iştar, Damkina, Şamaş, Aya, Sin, Ningal ise Sümer kökenlidir.¹⁰ Hitit metinlerinde “bizim tanrımız” olarak geçen yerel tanrılar da vardır. Bunların bazıları, Işık Tanrısı Şiu, Tahıl ve Hububat Tanrısı Halki¹¹, At Üzerindeki Tanrı Pirwa, tanrılaştırılmış gece Işpant’dır.¹²

³ Günay Tümer, Biruni’ye Göre Dinler, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara, 1986, s. 246.

⁴ Yasemin Arıkan “Hitit dini üzerine bir inceleme”, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 38, sy, 1-2, Ankara, 1998, s. 25.

⁵ Hititlerin anayurdu hakkında teoriler için bkz. P. Taracha, “Hittites in Alaca Hüyük? An Old Question Reconsidered”, Archaeologia Polona 29, 1991, s. 71 vdd.

⁶ Ahmet Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 2 ,Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 80.

⁷ Meltem Doğan Alparslan, “Bin Tanrılı Halk”, National Geographic Türkiye, sy. 57 , 2006, s.79.

⁸ Alparslan, “Hitit Dini ve Tanrıları”, Hititolojiye Giriş içinde, haz. Metin Alparslan, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul , 2009, s.119-120.

⁹ Alparslan, 2009: 126.

¹⁰ Alparslan, 2009: 129.

¹¹ Tahıl ve hububat için tanrı tahsis edilmiş olması bunların sanki tanrı değil de toplumda hububatın kutsanmasının farklı bir biçimi şeklinde bir düşüncüyü de akla getirmektedir.

¹² Alparslan, 2009: 127.

Hitit panteonunda yer alan tanrıların 600 kadarının ismi bilinmektedir. Oldukça fazla sayıdaki tanrının varlığı eşyaların ve nesnelerin tanrılaştırılmasına bağlanmıştır. Buna göre bütün tanrıların tapınaklarının ya da kültünün olmaması huvaşi taşı olarak adlandırılan stellerle temsil edilmiş olabilme ihtimallerini ortaya koymaktadır.¹³ Tanrı gibi görülen huvaşi taşları tapınağın kutsal yerinde ya da açık havada dağ, nehir kenarı, tepe, koru gibi yerlerde bulunabilmektedir. Bu taşlara tanrı muamelesi gösterilmekte yıkanıp, yağlanmakta, giydirilip kendilerine yiyecek ve içecek sunulmaktadır. Söz konusu taşların etrafında törenler de düzenlenmiştir.¹⁴

1. HİTİTLERİN TANRILARINI MEMNUN ETMEK ADINA DÜZENLEDİKLERİ FAALİYETLER

1.1. Büyü, Sihir, Fal ve Dua Ritüelleri

Hititler tanrıların hayatlarının her alanına müdahil olarak görmüşlerdir. Tanrıların memnun etmek adına çeşitli ritüeller düzenlemişlerdir. İnsanlığın tarihi kadar eski olan büyü, hemen her toplumda yaygın bir uğraş alını bulmuş ve güçlü bir olgu olarak varlığını devam ettirmiştir. Hitit dünyasında büyü insanı hem doğaüstü güçlerin zararlarından korumaya çalışırken hem de bu güçlerin zararlı etkilerini kendi yararlarına başkalarının zararlarına çevirme çabası olarak görülebilir.¹⁵ İçinde dansın ve çeşitli eylemlerin olduğu uygulamalardan biri de büyü ritüelleridir. Kişiye yönelik olan büyü ritüellerinde müzikler, danslar, büyülü sözler ve adaklar görülmektedir. Bu ritüellerde gerçekleştirilen büyülü uygulamalar ile bir sonuca ulaşmak amaçlanmıştır. Bu işlemler esnasında bazı kült araç ve gereçlerinden, nesnelere, ipliklerden yararlanılmıştır.¹⁶

Büyü, insan yaşamını tehdit eden durumların ortaya çıktığı anlarda, ihtisas sahibi bazı insanların yürüttüğü ve hasta ile tanrı, cin ve melek gibi yüksek güçler arasında ruhsal ilişkilerin kurulduğu bir takım ayinlerden oluşur.¹⁷ Büyü, gizil güçleri çekip çevirmekle kalmaz, dinle ilgili çok daha büyük doğaüstü güçleri denetim altına almaya çalışır.¹⁸ Hitit İncancına göre insanlar genellikle günahkâr, tanrılar ise cezalandırıcı idi. İnsanlar işledikleri günahların kefareti hastalıklarla, felaketlerle, ödüyordu. Bunlardan kurtulmak için tanrıları hep hoş tutmak zorundaydılar. Kötülüklerden korunmanın yolu ise büyü idi.¹⁹

Hattuşa'da M.Ö. 16. yüzyıl'ın ortalarında başlayan M.Ö. 1200 yıllarından sonra da devam eden Babil etkisinin görüldüğü büyü ritüellerinde büyü ayin töreni anlamında Hititçe "aniur" büyü anlamında "aluvanzatar" sözcüğü kullanılmıştır.²⁰ Büyü ritüelleri "Yaşlı" olarak anılan (MUNUSŠU. GI, hit. hasava-) kişinin dışında uğursuz büyü kovucu rahip, falcı, hekim, saray ya da tapınak yapılarının hizmetinde bir rahip tarafından yönetilmiştir.

¹³ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 2, s.76.

¹⁴ Trevor Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, (Çev.Müfit Günay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003 s.172.

¹⁵ Esmâ Reyhan "Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük", Gazi Akademik Bakış Dergisi, c. 2, sy. 3, 2008, s.277.

¹⁶ Jörg Klinger, "Arınma Ritüelleri ve Kötülükleri Defetme Büyüleri, Büyü Ritüellerinin Hititlerdeki İşlevi ve Önemi", Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk, s.456-457.

¹⁷ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 1, s.253.

¹⁸ Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, s.226.

¹⁹ A. M. Dinçol, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I, Görsel Yayınları, İstanbul, 1982, s.91.

²⁰ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 3, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2005, s.87.

Büyü kavramının Hititlere Anadolu'nun güney ve güneydoğusunda yer alan Hurrice ve Luvice konuşulan bölgelerden özellikle Kizzuvatna'dan girdiği görülmektedir.²¹ Ak büyü ve kara büyü olarak iki türde yapılabilen büyülerden kara büyü olumsuz sonuçlar doğurması nedeniyle yasaklanırken ak büyü yaygın olarak kullanılmıştır. Büyüye çeşitli hastalıklar, adam öldürme, büyü, dedikodu, lanet, yeni doğan çocuğa ad verme, askeri sefere çıkmadan önce yapılan ayinler, tapınak tamiri, kralın tahta çıkması, mezarların kirletilmesi, yalan yere yemin etme, yemini çiğnemesi, yakın akrabalar arasında cinsel ilişki, beşikte çocuk değiştirme, aile bireyleri ya da arkadaşlar arasındaki geçimsizlik, üzüm bağlarının verimsizliği, kralın öfkelenmesi, tanrı adına yeni bir tapınağın yapılması, gibi nedenlerle başvurulmuştur.²²

Büyü ritüelleri genellikle yerleşim dışında ve temiz bir yerde gerçekleştirilmektedir. Ritüel için gerekli olan malzemeler kurban sahibi tarafından karşılanmıştır. Yapılan ritüelin sonunda ritüeli yapan kişi malzemeleri almaktadır. Ritüelin ana ögesi olan ritüelin yapıldığı kişi ya da nesneyi sembolize eden nesne ritüelin ardından kirlenmiş olarak kabul edildiği için uzaklaştırılması gerekmektedir. Çeşitli yöntemlerle yapılan uzaklaştırma işinde nesne bazen gömülürken bazen de küçük bir kayığa konulup nehire bırakılmaktadır. Bu nesnenin hayvan olması durumunda (genellikle kuş) hayvan azad edilebilmektedir. Ritüelin sonunda kurban sahibi yıkanıp temizlenmekte ve okunmuş yağlarla kutsanırken yapılan dualarla da ritüel sona ermektedir.²³

Büyü ritüellerinin uygulanması esnasında benzetme, temas, yerine geçme gibi çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Benzetme yönteminde örneğin dökülen su, kırılmış kap gibi olgularla kötülüğün kişiyi terk etmesi arasında benzetme yoluyla ilişki kurulurken temas yönteminde düğüm atılan renkli iplikler kişinin üzerine yerleştirilmiştir.²⁴

Yerine geçme yönteminde kurban sahibinin yerine geçme şeklinde yapılan uygulama “tarpalli” ve “nakkušši” olarak iki farklı şekilde uygulanmaktadır. Buna göre “tarpalli”, ritüellerde kurban sahibinin yerine vekil olarak geçen canlı ve cansız nesnelere olmakla birlikte bunlar üstlerine aldıkları kötülüklerle birlikte yok edilmektedir. “Nakkušši”, kendine yüklenen kötülükleri uzaklara taşımaktadır. Bunlar tarpalli’ler gibi yok edilmeyip özellikle serbest bırakılarak kötülükleri kurban sahibinden uzağa taşırlar. Her iki türde de insanın kullanılabildiği görülmektedir.²⁵

Hititlerde büyüün dışında tanrıların iradesine yönelik olarak yapılan kehanet ve fal uygulamaları da bulunmaktadır. Kehanet yoluyla kötü olaylar öngörülüp nedenleri bulunmaya çalışılmıştır. Kehanet (hit.šagai=GIŠKIM), tanrıların kendiliğinden verdikleri işaretlerle, hayvanların iç organlarının incelenmesi ile yapılırken, fal ise insanların kendileri adına tanrıların aldıkları kararları önceden öğrenmek için uyguladıkları yöntemler ve oluşturulan işaretlerin yorumlanması ile uygulanmıştır.

²¹ Reyhan, 2008, s.228.

²² Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 2, s.101-102.

²³ Reyhan, “Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme”, Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) 6, sy. 2 (2003), s. 115-142.

²⁴ Stefano De Martino, Hititler, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s.101-102.

²⁵ Reyhan, Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme, s. 129-134.

Genellikle Akadça olan kehanet metinleri Akadça'dan Hititçeye çevrilmiştir. Danışıldıkları anda yazılan Hititçe metinler de bulunmaktadır. Kehanetler Babil'den Hurriler aracılığıyla Hititlere geçmiştir. Hititlerde Babil kökenli kehanetlerin yanında astrolojik kehanetler, hayvanların iç organlarına, çocukların doğumlarına, insan fizyonomisine ve hayvanların davranışlarına bakılarak yapılan ve rüya yorumlarına ve takvime dayalı kehanetler görülmektedir. Mezopotamya kehanetlerinde olduğu gibi bir kez görülen bir işaretin hep aynı şekilde devam edeceğine dair düşünce Hititler'de bulunmamaktadır. Kehanet soruşturmalarında tanrıların verdiği ve uzmanlar tarafından yorumlanan cevaplarda olumlu bir kehanet evet, olumsuz bir kehanet hayır cevabı ile karşılanmıştır. İyi yorumlanan işaretler “GİSKİM SİG 5”, kötü olarak yorumlananlar “GİSKİM HUL” olarak adlandırılmaktadır.

Eski Çağ insanı, doğadan korktuğu, kontrol edemediği, kendisinden üstün gördüğü varlık ve olayların tanrısal güçler olduğuna inanmıştır. Eski Çağ insanının, tanrıların kendisiyle ilgili almış oldukları kararları öğrenme arzusu ise, falcılığın temelinde yatmaktadır. Tanrıların isteklerinin bulunmasında, kızgınlıklarının nedenlerinin araştırılmasında, çeşitli soruların yanıtlarında, hastalıkların nedenlerini bulmada, özel yaşama dair sorularda, saray entrikalarında, askeri ve siyasi eylemlerde fal yöntemi kullanılmıştır.

Kullanılan fal türleri arasında KİN (talih falı), MUŞEN (kuşların uçuş falı), KUŞ (et falı), MUŞEN HURRİ (kızılkeklik falı), MUŞ (su yılanı falı) gibi fal türleri bulunmaktadır. Fal sorusunun sonunda falın cevabı olumlu (SİG5) ya da olumsuz (NU. SİG5) olabilmektedir. Cevabın istenildiği gibi olmadığı durumlarda fal sorularla devam etmektedir.²⁶

Hitit arşivlerinde ele geçen dini metin türlerinden biri de tanrılara yapılan dualardır. Dualar genellikle kraliyet ailesine aittir. Halka ait dua bulunamamıştır. Genellikle ülkenin durumu kötüye gittiğinde, sorunlu zamanlarda düzenlenen dualar aracılığıyla olumsuzlukların önlenmesi, tanrıların etkilenmesi amaçlanmıştır. Kâtipler tarafından yazılan ve kendisine yalvarılan tanrının tapınağına konan dualarda tanrılar övülmektedir. Tarihsel bir değer taşıyan dualar dürüstlikle yazılmışlardır.²⁷

Çeşitli amaçlar için yapılan duaların farklı türleri bulunmaktadır. Bayramlarda ya da bir problemin giderilmesi için yapılan dualarda tanrıya hoş görünmeye çalışılarak ondan istekte bulunulmuştur. Başka bir dua türünde duayı yapan kişi kendisini överek isteklerinin yerine gelmesi durumunda yapacağı iyiliklerden bahsetmektedir. İşlenen bir suçun itirafı ile tanrının affına sığınıldığı dualar da bulunmaktadır.²⁸

Duanın tüm tanrılara ya da geniş bir tanrılar topluluğuna yönelik olmaması durumunda dua Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na ya da Hatti'nin Fırtına Tanrısı'na yapılmaktadır.²⁹

Duaların genellikle Güneş tanrılarına yönelik olmasında güneşin günlük hareketi sırasında göğün ve yeraltının tanrılarına yapılan duaları iletebileceği düşüncesi ve adaletli olması etkili olmuştur. Ayrıca dualarda Nerik'in Fırtına Tanrısı'na, Yıldırımın Fırtına Tanrısı'na, Lelvani'ye, Telipinu'ya da hitap edilmiştir.³⁰

²⁶Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 2 , s. 132.

²⁷ Arıkan, “Hitit Dualarında Geçen Bazı Tanrı Adları”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum, 16-22 Eylül 1996 (Ankara: Uyum Ajans, 1998), s.45.

²⁸ Dinçol, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I, s. 87.

²⁹ Arıkan, Hitit Dualarında Geçen Bazı Tanrı Adları, s.45.

³⁰ Itamar Singer, “Tanrılara Yakarmak”, Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire içinde, haz. Meltem Doğan Alparslan, Metin Alparslan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s.498-499.

Dualar yalnızca baş rahip kral, kraliçe, mensupları yüksek rütbeli memur ve rahiplerin girebildiği tapınaklarda tapınağın kutsal yerinde tanrı heykelinin ya da tasvirinin önünde yapılmıştır. Dua eden kral, kraliçe ya da prenses olabilmektedir. Duayı dinleyen topluluk dua sonunda “amin” anlamına gelen “öyle olsun” diyerek bağırır. Dua ederken sol elin baş parmağı yukarı doğru kaldırılmaktadır.³¹ Ayrıca yapılan duaların tanrılara ulaşması için araya aracı tanrıların sokulduğu görülmektedir.³² Örneğin Puduhepa'nın Fırtına Tanrısı'na ve Güneş Tanrıçası'na dualarının iletilmesinde kızları Mezzulla ve torunları Zintuhi'den yardım istenilmiştir. Ayrıca Güneş Tanrısı'na ait olan dualarda İştanu, II. Muvatalli'nin Pihaşaşşi Fırtına Tanrısı'na duasında Güneş Tanrısı, kraliçe Puduhepa'nın Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na duasında Tanrıça Lelvani, Tanrıça Zintuhi, Tanrıça Mezzulla, Zippalanda Kenti'nin Fırtına Tanrısı aracı tanrı olarak görev almışlardır.³³

2. HİTİTLERDE DİNİ TÖRENLER VE BAYRAMLAR

Toplumların hayatında dini ve sosyal olarak önemli bir yere sahip olan bayramlar Hitit toplumunda da sayılarının çokluğu ile dikkat çekmektedir. Tanrılara karşı yerine getirilmesi gereken sorumluluklardan biri olan ve yılın belirli zamanlarında kutlanarak tanrıların himayesinin sağlandığı bayram törenleri genellikle tapınaklarda gerçekleştirilmiştir. Bu törenlere kral ve kraliçenin yanında devletin üst düzey yetkilileri, yabancı ülkelerin temsilcileri, kralın özel hizmetkârları katılmıştır.³⁴

Hititçe metinlerde bayram sözcüğü Sümerce ideogram EZEN ya da EZEN4 ile Akadçası isinnu ile gösterilmiştir.³⁵ Hititçede ise; şiyamana kelimesine karşılık gelmektedir.³⁶ Ayrıca bayram sözcüğü, Akkadca, işinnu(m) /eššinu(m), Hurrice, eli- kelimeleri ile ifade edilmektedir.³⁷ Öte yandan bayram sözcüğü, tanrıya karşı bir şükranı dile getirmek için yapılan “duşgarat-”³⁸ yani “eğlence, sevinç, neşe” anlamına gelmektedir. Eski Hitit tasvirli vazolarında ya da Alacahöyük ortostatlarında tasvir edilen sahneler, herhalde eğlencenin arkeolojik eserler üzerindeki yansımalarıdır.

Yılın değişik dönemlerinde yapılan bayramların çok değişik kutlanma nedenleri vardır. Bunlar arasında yağmurların yağması, kuraklığın ve kıtlığın yok olması, toprağın bereketinin artması, bol hasat mahsülü, hayvanların çoğalması, kralın gücünün artması, ülkenin refahı ve zenginliği yer alır.³⁹

³¹ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 2, s. 99-100.

³² Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 2, s. 101.

³³ Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, s. 161, Arıkan, Hitit Dualarında Geçen Bazı Tanrı Adları, s.50.

³⁴ Özlem Sir Gavaz, “Hititlerin Bin Tanrılı Yolculuğu Hac”, Aktüel Arkeoloji Dergisi, sy. 41, Eylül-Ekim 2014, s. 52-53.

³⁵ Hans Gustav Güterbock, “Some Aspects Of Hittite Festivals”, Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock içinde, eds. Harry A. Hoffner-I. L. Diamond (Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, 1997), 87.

³⁶ Ünal, “Anadolu'nun En Eski Yemekleri Hititler ve Çağdaş Toplumlarda Yemek Kültürü”, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s.120.

³⁷ Haas, 1994: 674 dip. 1. ; Alparslan, 2009: 120.

³⁸ duşgarat- : duşk-/duškiya- “eğlenmek, sevinmek, sevinçli olmak” kökünden türemiştir. Ünal, 2007 a: s.741.

³⁹ Haas, 1994, s. 675.

Kraliyete ait arşivde diğer metinlerle kıyaslanamayacak kadar çok dinî metnin varlığı Hititlerin yılın önemli bir bölümünü dinî şenliklerin kutlanmasına ayırdıklarını göstermektedir. Resmi takvimde 165'e varan dinî şenlik adı geçmektedir. İsmi kaydedilen şenliklerin yanı sıra ismi kayıt altına alınmamış daha pek çok kırsal şenlik ve bayramın olduğu sanılmaktadır. Bunlardan pek çoğunu kral seferde bile olsa bırakıp gelerek katılıyor ve bizzat yönetiyordu. Aynı zamanda başrahip de olan kral tüm bayramlarda protokolde yerini almak ve törenlerin genel akışını idare etmek zorundaydı. Onun yanında kraliçe ve prensler yer alırdı. Bazen birlikte bulunurlarken, bazen ayrı ayrı kentlerde veya mekânlarda merasimlere katılırlar ve böylece, birbirlerini temsil ederlerdi. Kraliyet çiftini, yüksek dereceli rahipler, devlet erkânı, misafirler, müzisyenler, şarkıcılar, dansçılar, akrobatlar, aşçılar, kraliyet çalışanları ve daha çok sayıda personel izlerdi.⁴⁰ Bu bakımdan bayramlar devlet için ciddi bir masraf ve gider kapısıydı. İmparatorluğun giderek genişlemesiyle kral artık tüm kült merkezlerini gezemez hale gelince bayramlardaki bu zahmet ve masrafı biraz azaltmak amacıyla tanrılar Hattuša'ya getirilmeye başlamıştı. Şenlikler temelde Hitit krallığı içinde yer alan pek çok kutsal mekânın ziyaret edilerek tanrılara tazim yapılmasına dayanıyordu. Bazı bayramlar böyle kalabalık katılımlı ve şenlik havası içerisinde, dans, müzik, sahne oyunları ile neşeli bir şekilde icra edilirken bazı bayramlar daha sade belki sadece kurban ritüellerini içeren seremonilerle bitirilmekteydi.⁴¹

Şenlikler Mart-Ekim arasına denk gelen dönemlerde yani İlkbahar, Yaz ve Sonbahar mevsimlerinde yapılırdı. Bu dönemde yapılan şenliklerde Hitit halkının bir amacı ve beklentisi vardı. Beklentiler daha çok baharın gelmesi, toprağın canlanması, yağmurun yağması, verimli bir hasat, hayvanların artması gibi tanrılardan cömertliklerine mazhar olmaktı. Amaç ise tanrılara saygı göstererek, onlarla doğru ve sürekli bir bağ kurmaktı. Böylece, Hitit Krallığı'nı ve hanedanın tanrısal korunmasını sağlamak, tarlaların ve hayvanların verimliliğini artırmak ve askeri seferlerde orduların başarısını olmasını sağlamak isteniyor, sonuçta bütün ülkenin refaha kavuşması için çalışılıyordu.⁴²

Bayram törenleri içinde yılın belli zamanlarında tekrarlanan sabit bayramların dışında altı ya da dokuz yılda bir kutlanan bayramlar, yılın belli dönemlerinde bir mevsimde ya da ilkbaharın, sonbaharın başlangıcında tarımsal üretime bağlı olarak yapılan bayramlar bulunmaktadır.⁴³ Resmi takvimde yer alan 165 kadar bayramın yanı sıra yerel topluluklara ait kırsal şenlikler de yapılmıştır.⁴⁴ Çok sayıda bayram kutlamasına sahip olan Hititlerde öne çıkan bayramlar ise şu şekildedir;

Hititlilerin en önemli şenliklerden biri ilkbaharda kutlanan ve bir görüşe göre "çiğdem" anlamına gelen AN.TAH.ŞUMŞAR bayramıydı. "(Vaki oldu ki), babam Hatti ülkesi tanrıları ve Arinna'nın güneş tanrıçası için AN.TAH.SUM bitkisi ihdas etti. Adı geçen bu konu çok önemlidir..."(KUB XIX 22 1-2)⁴⁵ "İlk bahar olduğunda Hattuša'dan giderim

⁴⁰ Ünal, Boğazköy Metinleri Işığında Hititler Devri Anadolu'sunda Filolojik ve Arkeolojik Veriler arasındaki İlişkilerden Örnekler, 1992 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği Yayını, Ankara 1993, s. 92.

⁴¹ Brandau- Schickert, 2004, s.57.

⁴² Martino, 2003, s. 92.

⁴³ Martino, Hitit İmparatorluğu'nda Kült ve Bayram Kutlamaları, Din-Devlet Bağımlılığının Aleni İfadesi, 445.

⁴⁴ Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, 205.

⁴⁵ Sedat Erkut, "Hititlerde AH TAH SUM ŞAR Bitkisi ve Bayramı Üzerine Bir İnceleme", III. Uluslararası Hititoloji Bildirileri, Çorum, 1998, s. 191.

ve orada Arinna kentinde tanrılar için AN.TAH.ŞUM bitkisi bulunur.”(KBo XVI 13 1-2)⁴⁶ Bayram ilkbaharda kutlanır ve 38 gün sürerdi. Bilinen, şenliğin I. Şuppiluliuma döneminde kutlanmaya başladığıdır ve kökeni M.Ö 15. yüzyıla kadar dayandırmak mümkündür. Söz konusu bayram hakkında bilgi veren metinlerin büyük bir bölümü III. Tudhaliya dönemine tarihlenmektedir. Bu bayram hakkında bilinen kraliyet ailesinin bayram sebebiyle ülkenin başlıca merkezlerini kapsayan bir geziye çıkma zorunluluğu olduğudur.⁴⁷

Sonbaharda kutlanan ve 24 gün süren Nuntarriyaşha bayramı sırasında da kral ve kraliçe Hitit imparatorluğunu kapsayan bir kült gezisine çıkarlardı. Bu bayram, anlam olarak “Hız Bayramı” şeklinde çevrilmiştir. Olasılıkla kral ve kraliçenin bir kentten diğerine giderken acele etmelerine gönderme yapılmaktadır. Bu bayramın kutlanması Büyük İmparatorluk Dönemi’nin başlarına rastlar. Kutlama süresi ise AN.TAH.ŞUMŞAR Bayramı’na benzer.⁴⁸

Sonbaharda kutlanan ve “hız bayramı” olarak da anılan Nuntariyaşha Bayramı, İmparatorluk Dönemi’nin başlarında kutlanmaya başlamıştır. Hatti geleneğine ait olan Purilliya Bayramı’nın adı Hattice purilli(ya), “toprak” kelimesinden gelmektedir. Yılın başında kutlandığı düşünülen bayramın kutlamalarında yılan İlluyanka’nın Fırtına Tanrısı ile olan savaşının konu edildiği mit okunup temsil edilmektedir. Mit’te Fırtına Tanrısı’nın yenilgisi ve tanrısız gücünü yeniden elde edişi anlatılmaktadır.⁴⁹

Haşşumaş Bayramı, üreme bayramı olarak adlandırılmaktadır.⁵⁰ Hatti kökenli bir başka bayram Ay Bayramı’dır.⁵¹ Yıl Bayramı’nda, Hattuşa, Katapa, Ankuva kentleri ziyaret edilmektedir.⁵²

Başka bir bayram olan ve bereket bayramı (purulli-) anlamına gelen KILAM festivali ise 32 gün sürer.⁵³ Diğer iki bayram gibi Hattuşa’nın önemli bayramlarından biridir. KILAM festivalinin anlamı “bekçi kulübesidir. İlkbahar festivalleri “Güneş Tanrıçası ve Hatti ülkesi tanrıları” için yapılmaktaydı.⁵⁴

Bu törenler esnasında tanrılar için farklı şekillerde ibadetler, tazimler yapılmaktaydı. Bu tazimlerden en çok bilinenleri hayvan, ekmek, şarap, meyve gibi sunular/adaklardır. Bu sunular, sunak üzerine konulurdu. İçki sunuları ise sunağa ya da tanrı tasviri üzerine dökülürdü. Bu içki sunma eylemine diğer sunulardan farklı olarak metinlerde özellikle bahsedilmekte ve “tanrıyı içmek” tabiri kullanılmaktadır. “tanrıya içecek sunmak”, “tanrının onuruna içmek” gibi anlamlar verilmiş olsa da Güterbock bunun “tanrıyı içmek” şeklinde çevrilmesi gerektiğini söyler. Ona göre kült kabındaki içkiyle tanrıların doğüstü güçleri ve özellikleri krala aktarılıyor, yani tanrıdan krala bir ruh akışı gerçekleşiyordu. Semitik

⁴⁶ Erkut, 1998, s. 192.

⁴⁷ Martino, 2003: 93; Ünal, 2003: 92;

⁴⁸ Martino, 2003: 94; Ünal, 2003: 92.

⁴⁹ Martino, Hitit İmparatorluğu’nda Kült ve Bayram Kutlamaları, Din-Devlet Bağımlılığının Aleni İfadesi, s. 447.

⁵⁰ Sedat Alp, Hititlerde Şarki, Müzik ve Dans, Hitit Çağında Anadolu’da Üzüm ve Şarap ,Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara, 1999, s. 24.

⁵¹ Arıkan, “Hitit Kültünde Bir Görevli: LÚtazzelli-”, V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Çorum, 02-08 Eylül 2002, Nokta Ofset, Ankara, 2005, s. 71-72.

⁵² Gavaz Sir, Hititlerin Bin Tanrılı Yolculuğu Hac, 61

⁵³ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 1, 92; Cem Karasu, “Nuntarriashas Bayramında Hitit Kralının Kült Gezileri”, Belleten, C. LII, sy. 203, Ankara, 1988, s. 408.

⁵⁴ Karasu, 1988, s. 408.

dinlerdeki “Tanrı ruhundan üfledi” ifadesi ile Hititlerin metinlerinde bahsettikleri “tanrıyı içmek” ifadeleri temelde tanrıya ait külli iradenin insana cüzi irade olarak yansımaları olarak karşılaştırılabilir. ‘Tanrıyı içmek’ ile ilgili bir metin şu şekildedir: “... Gökyüzü’nün Güneş Tanrısı, Fırtına Tanrısı ve tüm tanrıları üç kez içer. Ve yerler. Ve onlar gider.”(KUB IX 32 ay. 29-31)⁵⁵

Hititlerin kutladığı büyüklü küçüklü bayramların her detayı önemli idi ve harfiyen yerine getirilmesine büyük özen gösterirlerdi. En küçük bir ayrıntının bile unutulmaması büyük önem taşımaktaydı. Törenler halkın kendini tanrıya adadığının en iyi göstergesiydi. Tazim ve bağlılık ne kadar çok ve samimi gösterilirse tanrının merhamet ve cömertliğinden yararlanma şansı yükselmekteydi. Tanrıları kızdırmak onların öfkesini üzerlerine çekmek Hitit halkının asla istemediği bir durumdu.⁵⁶

Bu bayramların dışında oldukça kalabalık olan Hitit bayram takviminde “Tahıl Yığını Bayramı”, “Orman Bayramı”, “Tarla Sürülmesi Bayramı”, “Bağbozumu Bayramı”, “Meyve Toplama Bayramı”, “Orak Bayramı”, “Harman Bayramı”, “Yıkanma Bayramı”, “Dağa Götürme Bayramı”, “Yaşlı Adamların Bayramı”, “Temiz Rahibin Bayramı”, “Uzak Yerlerdeki İnsanların Bayramı”, “Geyik Bayramı”, “Upati Adamlarının Bayramları”, “Çoğunluğun Bayramları”, “Riton Bayramı”, “Süt Bayramı”, “Kap Bayramı”, “Rozet Bayramı”, “Kutsal Rahip Bayramları”, “İhtiyar Adamların Bayramları”, “Yatağa Götürme Bayramı”, “Barış, Sakinleşme, Yatışma Bayramı”, “Yukarı Yerleştirme”, “Hediye Verme Bayramı” gibi bayramlar bulunmaktadır.⁵⁷

Tanrılar için yapılan merasimlerin sırası, yeri, zamanlaması, yani bayram takvimi çok önemlidir Herhangi bir sebepten dolayı ihmal edilen bayramlar, ülkenin başına gelebilecek her türlü olumsuzluğun nedeni olarak görülür. Önemli bayramların kutlanmasının gecikmesi, savaş sırasındaki yenilgi, açlık ve kıtlık, kuraklık ya da kraliyet ailesi arasında çıkan büyük anlaşmazlıklara neden gösterilir. Hititçe çivi yazılı metinlerde, bu bayramların kutlanmamasının doğurduğu felaketlerin yıllarca sürdüğü anlatılmaktadır.⁵⁸

Bayramlar sırasında dikkat edilmesi gereken sıkı kurallar vardır. Bunlardan birisi BİL MADGALTI enstrüksiyon metninde ifade edilir.” Tanrılar kutlandığı zaman tanrıların huzurunda hiç kimse (çok fazla içerek) huzursuzluk çıkarmasın ve bayram evinde hiç kimse huzuru bozmasın.”⁵⁹ Tanılar için düzenlenen merasimler sırasında meydana gelebilecek herhangi bir huzursuzluk böyle bir talimatname ile önlenmek istenmiştir.

Eski Hitit dönemine ait, İnandık, Bitik, Eskiypar’ da bulunan bayram merasimlerini konu alan vazolar bulunmaktadır. İnandıktepe vazosu; dördü kabartma tasvirli, ikisi geometrik nakışlı ve dar olmak üzere altı frizden oluşmaktadır. Vazoda dini bir törenin, kutsal evlilik ritüelinin safhaları, başlangıcından sonuna kadar çeşitli sahneler halinde tasvir edilmiştir. Bütün figürler, tanrı ve tanrıçalar, rahip ve rahibeler, içki sunanlar, çalgı çalanlar, dans edenler ve içki hazırlayanlardan oluşan alay, bir kutsal evlilik ritüelini temsil etmektedir.

⁵⁵ Dinçol, 1985, s.26.

⁵⁶ Bryce, 2003, s.204.

⁵⁷ Muhibbe Darga, Karahna Şehri Kült Envanteri XXXVIII 12 (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973), s. 13-27; A. M. Dinçol, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I, 86; Süel, Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile ilgili Bir Direktif Metni, 27-29, 111-114, 150-151, 159-16.

⁵⁸ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 2, s. 91.

⁵⁹ Schuler, 1957, s. 47, 56 ; Süel, 1985, s. 142.

Figürler hareket halinde, bir yere erişmek için ya da buldukları yerde iş görmek üzere hazırlanmışlardır. İnandıktepe, Eski Hitit dönemine ait mabet, kabartmalı ve resimli vazolar, pişmiş toprak boğa heykelleri ve seramik buluntuları ile Hitit sanatına önemli katkıda bulunmuştur.⁶⁰

Frizlere ayrılmış bölümleri ile kült sahnelerini konu alan vazolar, ayrıntılarını çivi yazılı metinlerden öğrendiğimiz merasim törenlerini daha iyi yorumlamamıza yardımcı olmaktadır. Ayrıca tapınım sahnelerinin, kurban ve sunuların işlendiği bu tasvirli vazolar sayesinde Eski Hitit dönemi kült seromonileri hakkında da detaylı bilgi edinmekteyiz. Bu dönemde tanrılar için düzenlenen bayram törenleri, proto-hitit döneminden kalma dinsel geleneklerin devamı olarak da görülebilir. Nitekim Hititçe çivi yazılı belgelerde geçen proto-hitit döneme ait çok sayıda tanrı ve tanrıça ismi bu görüşü desteklemektedir⁶¹

3. KÜLT GEZİLERİ VE KÜLT AMAÇLI ZİYARET EDİLEN YERLER

Hitit Kralları'nın belirli bayramlar sırasında Hattuša ve çevresindeki şehirlere gerçekleştirdikleri kült gezilerinin önemli nedenleri bulunmaktadır. Elbette ki Hitit panteonunda yer alan önemli tanrı ve tanrıçaların tapınaklarına rahip rolündeki kralın yapacağı dini ziyaretlerin dinsel yaşamdaki önemi büyüktür ve her ne kadar ihmal edilmesinin, ülke için büyük felakete neden olabileceği akla gelmekteyse de, asıl amaç bu değildir. Onun için kralların bizzat katıldığı ya da gelemedikleri durumlarda kraliçe ve kraliyet ailesinden birinin katılımıyla gerçekleşen kült gezilerinin toplumsal ve siyasi yönden de değerlendirilmesi gerekir.

Kült gezilerinin zamanlarının, askeri seferlere göre düzenlenmesi ya da denk gelmesi tanrılara yapılan dualar ile açıklanabilir. Kral ve erkânı sefere gitmeden önce düşmana karşı başarılı olabilmek için tanrılarının lütfunu kazanmayı amaçlarken, sefer dönüşünde şükranlarını bildirmek istemektedirler. Hakikaten bilhassa fal metinlerinden Hitit kralları'nın sefere çıkmadan önce tanrılara başvurduklarını ve yapacakları askeri seferi tanrılarının onayına sunduklarını biliyoruz: , II. Murşili veba dualarında tanrılara dua ederken onlar için Hattuša'ya, Arinna'ya, Zippalanda'ya ve Nerik'e giderek oralarda tanrılara yakardığından bahsetmektedir. Kralın bu kentlere bayramlar vesilesiyle gitmiş olması muhtemeldir. yapılan gezilere neden olarak, Hitit Ülkesi'nin içinde bulunan veba salgını gösterilmektedir. Veba salgınından kurtulmanın tek yolu, önemli kült merkezlerinde bulunan tanrı ve tanrıçaların tapınaklarını ziyaret ederek, salgının yok olması için dua etmek ve yakarmaktır.

Çeşitli şehirlerde değişik tanrı ve tanrıçaların kutsal mekânlarına gerçekleştirilen gezilerin en önemli fonksiyonu, şüphesiz tanrı ve tanrıçaları memnun etmek ve bu sayede ülkenin refah ve zenginlik içinde gelişimini sağlamaktır. Hitit Devleti'nde kralın tahta çıkışından itibaren yerine getirmesi gereken, önemli görevlerinden biri olarak karşımıza çıkan kült merasimleri ve bu merasimlerin bir parçası olan kült gezileri, her yıl aynı şehirlerde, aynı ritüel etkinlikler çerçevesinde kutlanmaktadır. Bu sayede Hitit dininin ayrılmaz bir parçası olan ritüeller ve kült işlemleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Öte yandan bu geziler sayesinde devletin hiyerarşik yapısı hakkında da önemli bilgiler edinmekteyiz.

⁶⁰Tahsin Özgüç, Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi, TTK Yayınları, Ankara,1988, s. 24-46.

⁶¹ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu1 , s. 208.

İlke olarak kült gezilerine sivil, askerî ve dinî devletin tüm erkânı katılmaktaydı .Bazı yerlere kral ve kraliçe birlikte giderlerken, bazı yerlere ayrı ayrı gitmekte ve aynı anda farklı şehirlerde kutlamaları başlatmaktaydılar. Ziyaret edilen tapınaklarda çok sayıda dini görevli, memur ve köle çalışmaktaydı. Hititçe metinlerden Kral'ın kült gezileri sırasında tapınaklarda hizmet edenlerin sayısının arttığı ve hepsinin merasimler sırasında hazır buldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca kral ile birlikte seyahat eden kraliçe konvoydaki üst düzey yetkililer, kralın özel hizmetkârları, ülkeyi ziyarete gelmiş yabancı ülke temsilcileri de merasimlere katılmaktaydı.

Tanrılar için yapılan her türlü kutlama ve ibadet Hititlerin tanrılarına olan isteklerini sunabilme ve onlara taleplerini bildirme amacı da gütmekteydi. Kutlamalar genel olarak bol yağış alabilmek, ürün bereketini sağlamak, besi ve av hayvanlarının üremelerini arttırmak amacıyla yapılırdı. Yanı sıra tanrılarını onurlandırıp Hitit imparatorluğu ve hanedanlığı için gerekli tanrısal korumayı sağlamak, Hitit birliklerini askeri girişimlerde başarıya kavuşturmak ve ülkenin düzenini güvence altına almak amacı da güdüldü. Tanrılarını memnun etmek için kültürün doğru bir şekilde uygulanması devletin sürekliliği açısından vazgeçilmezdi. Bu bakımdan, törenlerin uygulanması toplumun ortak amacına hizmet ediyordu. Her törensel işlemi tam olarak belirlemek ve bunların yer ve zamanını kesin olarak saptamak gerekli görülürdü. Ülkenin ya da kraliyetin başına gelen her türlü felaket, hastalık törenlerin eksik, yanlış ya da zamansız yapılması sonucu tanrıların gazabı olarak görülürdü.⁶²

4. HİTİT TANRI İNANCININ HİTİT ARKEOLOJİSİNE YANSIMALARI: TAPINAKLAR

Hititlerin inanç sisteminde tanrılar insanlar gibi yerler, içerler, eğlenirler, severler, yardım ederler, öfkelenirler, ihtiras yaparlar ve nefret ederler⁶³. İnsanların nasıl yaşayacağı bir evi varsa, İnsanlar gibi düşünülen bu tanrıların da bir evi olmalıydı. Bu düşünceden hareketle, Hititler tanrıların barınacağı tapınaklar inşa etmişler ve tanrıların heykellerini ve kıymetli eşyalarını da orada muhafaza etmişlerdir⁶⁴. Ayrıca Hititler her türlü kötülüğün tanrılardan kaynaklandığına inandıkları için onların yaşadığı tapınakların ve tanrı heykellerinin temiz olmasına özen göstermişlerdir.

Hititler de antik çağ toplumlarında olduğu gibi yaşamlarının her alanında görmek istedikleri tanrılara saygıda kusur etmemek ve tanrılarını rahat ettirmek için özel yapılar inşa etmişlerdir. Hitit tanrıların yeryüzündeki konutları, E.DINGIRLIM ideogramıyla belirtilmektedir. Bu ideogram, “tanrının evi” anlamında kullanılmaktadır. Hitit halkı, tanrıların da insanlar gibi tepki verdiklerini ve onlarla aynı ruh haline sahip olduklarını düşünüyordu. Bu nedenle onların da yaşadıkları ve kutsandıkları evler/tapınaklar inşa ediyorlardı. Bu tapınakların yalnızca dini amaçlara hizmet etmedikleri, kült personeli, hizmetkârları, zanaatkârları ve depo odaları ile sosyo-ekonomik bir örgüt olduklarını söylemek mümkündür. Üstün mimari yeteneklere sahip olan Hitit taş ustalarının inşa ettikleri tapınakların zekice bir plan üzere olduğu görülür. Kullandıkları yapı teknikleri, iş için doğru malzemenin seçimi de zaten bunu kanıtlamaktadır. Dine ve tanrılara verilen önem

⁶² Ünal, 2007: 101.

⁶³ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu, s.134-152; Aygül Süel, “Hitit Metinlerinde Müzik” Türkiye’de Müzik Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara (2011), s.109-118.

⁶⁴ Aygül Süel, Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni, Ankara, 1985.

tapınakların da ince bir fikir ve işçilikle inşasını beraberinde getirmiştir. Eskiçağ toplumlarına ait meydana çıkarılan tapınakların yapılış amacı halk buralarda ibadet etsin diye değildir. Tapınaklara sadece başrahip olan kral, hanedan mensupları, yüksek rütbeli memurlar ve rahipler girebiliyordu. Dua edenler ise sadece kral, kraliçe ve prenslerdir.⁶⁵

Tapınaklarda bulunan heykeller tanrıları temsil eden numina'lardı. Sürekli olarak yıkanmaları, madeni olanların paslanmaması için yağlanmaları, temiz tutulmaları, giydirilmeleri, eskiyen yerlerinin onarılması, yedirilip içirilmesi, yani bir insanmış gibi bakılması çok önemlidir. Bu heykellere özellikle ayinler sırasında bir yerden başka yere taşınırken büyük özen gösterilir, birer canlı varlıkmış gibi muamele edilirdi. Kralların ve tanrıların temizliğe verdikleri önemi bildikleri için temizlikleri ve bakımları insan ayağı basmamış yerlerde, çayırıklarda ve ırmak kenarlarında yapılırdı. İnsan kirli (kötü) bir varlıkmışçasına sıradan insanların tanrı heykellerine dokunduklarında onların kirleneceği düşüncesiyle dokunulmasına kesinlikle izin verilmezdi. Ayinler, bayramlar, ritüeller temiz ve kutsal yerler olan tapınaklarda yapılmasına özen gösterilir, buralarda tanrılara çeşitli kurbanlar sunulurdu. Özellikle bahar bayramlarında yapılan şenliklerin bir parçası olan oyunlar, boks, boğa sırtından atlama gibi oyunlar da bu tapınak çevrelerinde yapılırdı. Geceleri bebek gibi yatağa yatırılan tanrı heykelleri Hitit dininde kültürün ve tapınağın bir parçası idiler.⁶⁶

SONUÇ

Kültürlerin bir parçası olan din, tarihin her döneminde, insanoğlu için önemli bir yere sahip olmuştur. Hitit dini incelendiğinde, farklı etnik kökenlere ait birçok ögenin bir araya gelmesi ile oluşmuş bir kültür mozaığıyla karşılaşılır. Hitit kültürünün bir parçası olan inanç sistemi de pek çok değişik ögenin birleşmesinden oluşmuştur. Hint-Avrupalı bir toplum olan Hititler kendilerine ait kültür öğelerinin yanı sıra tanıştıkları yeni kültürlerden, bünyelerine uygun gördükleri pek çok unsuru kabul etmişlerdir. Böylece dinsel görüşleri de ilkelden başlayarak gittikçe karmaşıklaşmış, Eski Hitit Dönemi'ne ait metinlerde geçen birkaç Tanrıdan oluşan Tanrılar topluluğu, İmparatorluk Dönemi'nde sayı olarak artmış ve bunun sonucu olarak Tanrılar topluluğu oldukça kalabalık olan bir dine sahip olmuşlardır.

Dini inançları gereği tanrıları insanlar gibi düşünen Hititler başlarına gelen her türlü kötü ya da iyi olayların tanrılardan ileri geldiğine inanmışlardır. Bunun sonucu olarak da tanrıları memnun etmek adına çeşitli törenler düzenlemişler ve törenlerde tanrılar adına bazı ritüeller meydana getirmişlerdir. Tanrıların içinde barınacağı kendilerinin de onlara rahat ibadet edebileceği pek çok tapınak inşa etmişlerdir

⁶⁵ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 1, s. 247.

⁶⁶ Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 2, s. 82.

KAYNAKÇA

- ALP, Sedat, Hitit Çağında Anadolu, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2001.
- ALPARSLAN, Meltem Doğan, “Bin Tanrılı Halk”, National Geographic Türkiye, 2006.
- ARDZİNBA, V., Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri, İstanbul, 2010.
- ARIKAN, Yasemin, Hitit Dini Üzerine Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt 38 Sayı 1-2, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1998.
- , “Hitit Dualarında Geçen Bazı Tanrı Adları”, III. Uluslararası Hititoloji Bildirisi Kongreleri, Ankara, 1998.
- BALCIOĞLU, Burhan, Bir Hitit Bayramı (EZEN-Hadauri-) Hakkında Bazı İzlenimler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXIV Sayı 1-2, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1990.
- BRYCE, Trevor , Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, (Çev. Müfit Günay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- DARGA, Muhibbe, Eski Anadolu’da Kadın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984.
- DİNÇOL, Ali M., Hititler, Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Yayınlar, İstanbul, 1982.
- ERKUT , Sedat, Hitit Çağının Önemli Kült Kenti Arinna’nın Yeri, Sedat Alp’e Armağan, Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, Anadolu Medeniyetlerini Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- , “Hitit Çağının Önemli Kült Kenti Arinna’nın Yeri”, Fs. Sedat Alp. Ankara.
- , “Hititlerde AN.TAH.ŞUMSAR Bitkisi ve Bayramı Üzerine bir İnceleme”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Çorum 16-22 Eylül. Ankara.
- GAVAZ, Özlem Sir, “Hititlerin Bin Tanrılı Yolculuğu Hac”, Aktüel Arkeoloji Dergisi, sy. 41, Eylül-Ekim 2014.
- GUTERBOCK, H.G. , Kumarbi Efsanesi (çev. Sedat Alp) , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1945.
- KARASU, C., “Hititlerde Neden Bin Tanrı Vardı?” 1996 yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara, 1997.
- “Hitit Dini ve Anadolu İnançlarına Olan Etkileri Üzerine Bazı Gözlemler” Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, Nevşehir, 2000.

- KLINGER, Jörg “Arınma Ritüelleri ve Kötülükleri Defetme Büyüleri, Büyü Ritüellerinin Hititlerdeki İşlevi ve Önemi”, Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk, 1998.
- MARTINO, Stefano De, Hititler, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara , 2008
- ÖZGÜÇ, Tahsin, İnandıktepe, Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 1988.
- , İnandıktepe-Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi, Ankara, 1998.
- REYHAN, E., “Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekli Üzerine Bir İnceleme”, Archivum, Anatolicum, VI, Sayı 2, Ankara, 2003.
- REYHAN, E. “Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, c. 2, sy. 3, 2008.
- SÜEL, Aygül, Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.
- ÜNAL, Ahmet, Boğazköy Metinleri Işığında Hititler Devri Anadolu’sunda Filolojik ve Arkeolojik Veriler arasındaki İlişkilerden Örnekler, 1992 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği Yayını, Ankara 1993.
- , Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- , Hititlerde Ölülere Sunulan Kurban Hakkında Bazı Düşünceler, Anadolu XIX 1975/1976, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eski Önasya – Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1980.
- , Hitit Tıbbının Ana Hatları”, Belleten, Cilt XLIV, Sayı 175, Temmuz, , Ankara, 1980.
- , “Hititler Devri Anadolu’sunda Temizlikle İlgili Araştırmalar”, Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum, 1990.
- , Hititler Devrinde Anadolu 1, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.
- , Hititler Devrinde Anadolu 2, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.
- ,Hititler Devrinde Anadolu 3, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.
- TÜMER, Günay , Biruni’ye Göre Dinler, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara, 1986